

DE

SCHILDER

aan het

WERK

DE SCHILDER AAN HET WERK

De schilder was in de 19de eeuw een veelzijdig vakman. Hij moest tal van technieken beheersen, van glas zetten tot letterschilderen.

Daarnaast moest hij veel materialen zelf maken, zoals verschillende soorten verf en plamuur.

Bij de opbouw van het Buitenmuseum zijn veel schilderwerkzaamheden op traditionele wijze uitgevoerd. De meeste huizen in het museum dateren uit de 19de eeuw. Bij de herbouw is ernaar gestreefd het binnen- en buitenwerk van de panden in de oorspronkelijke kleuren te schilderen. Daarom hebben de schilders hun kleuren zelf gemengd in de schilderswerkplaats in het museum. Vaak hebben zij ook oude technieken zoals 'houten' en 'marmeren' toegepast. Voorbeelden hiervan zijn in diverse interieurs op het museumterrein te zien.

Deze tentoonstelling geeft een beeld van het schildersambacht, zoals dat in de vorige eeuwen en in het begin van de 20ste eeuw werd uitgeoefend.

Deze tentoonstelling kwam tot stand in samenwerking met de Stichting Schildersmuseum die zich inzet voor het behoud van oude schildersmaterialen en gereedschappen.

DE SCHILDERSWINKEL IN HET MUSEUM

In het Buitenmuseum is een schilderswinkel uit ongeveer 1900 ingericht. Het interieur is afkomstig van de firma Goudappel uit Delft. Tijdens de opbouw van het Buitenmuseum is deze winkel door de museumschilders gebruikt als werkplaats.

Pigment voor de verfbereiding werd in kistjes of in de pigmentkast bewaard. In kruiken en vaten werd de lijnolie bewaard, waarmee verf werd aangemaakt. Het bereiden en mengen van de verf gebeurde aan de werktafel.

- ◀ De voormalige schilderswinkel van de firma Jonkman uit Enkhuizen die nu in het museum staat.
- ▼ De schilders Landsman en Klarenbeek aan het werk in de schilderswinkel van het museum.

Detail van de schilderswinkel. ▶

VERF BEREIDEN

In de 19de eeuw maakte de schilder zijn eigen verf door droge kleurstof, pigment, te mengen met een vloeibaar bindmiddel. Diverse pigmenten stonden tot zijn beschikking: plantaardige, dierlijke, delfstoffen als kopergroen en loodmenie en uit kunstmatig vervaardigde kleurstoffen zoals ultramarijn.

Als bindmiddel gebruikte de schilder voornamelijk lijnolie, dat werd gewonnen uit lijnzaad. Aan deze hoofdbestanddelen werd loodsuiker toegevoegd om droging en duurzaamheid van de verf te verhogen. Iedere schilder had zijn eigen recept om verf te bereiden.

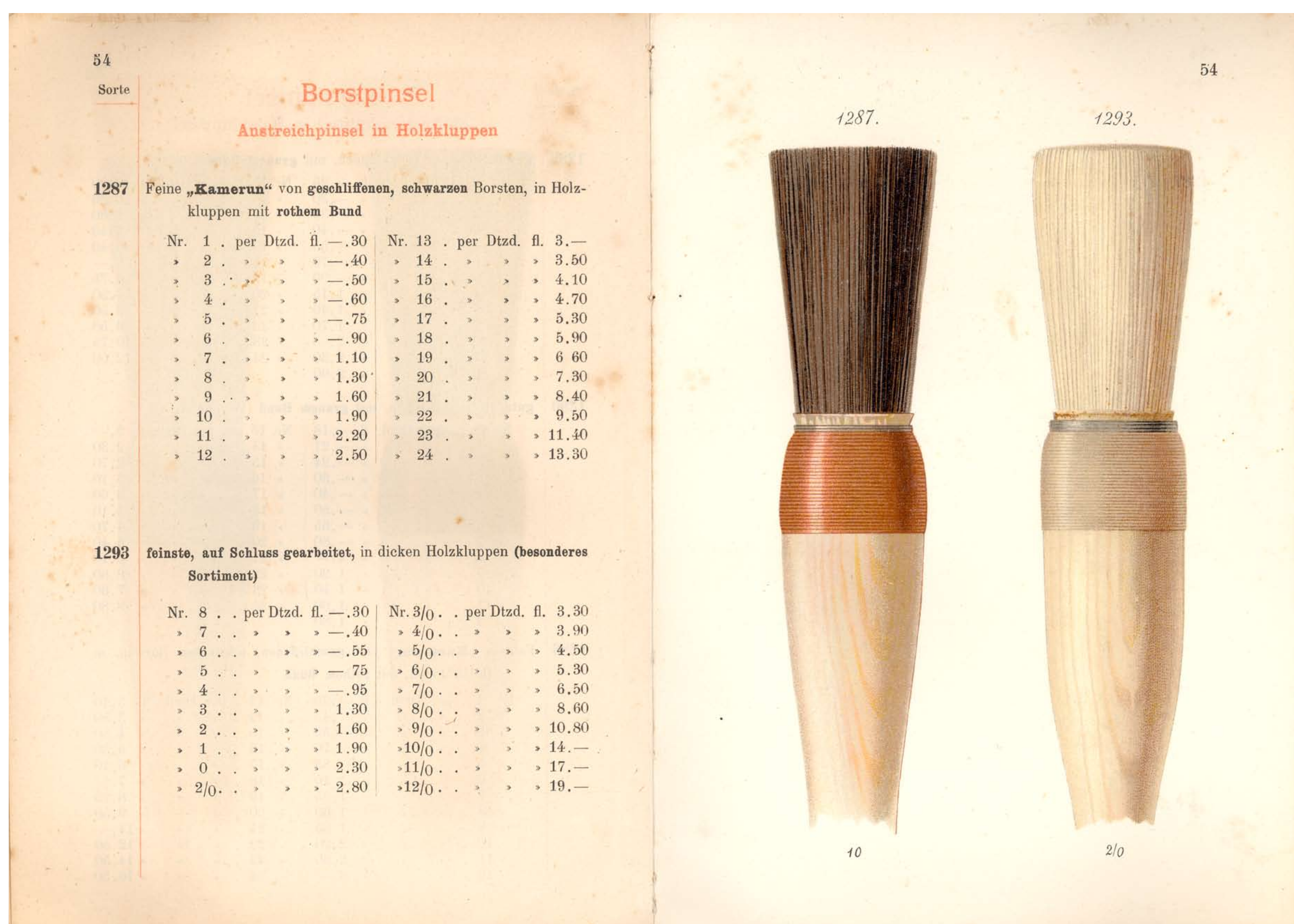

KWASTEN EN PENSELEN

Tot in de eerste helft van de 19de eeuw maakte de schilder zelf zijn kwasten. Hij bond een bosje varkenshaar met een touw om een steel en zette deze een nacht in het water. Het hout zette uit en het touw kromp, zodat het bosje varkenshaar stevig vastzat. De kwast was klaar voor gebruik.

Na 1850 namen fabrieken de vervaardiging van kwasten geleidelijk over. In fraai geïllustreerde prijscouranten boden leveranciers van schildersgereedschap hun waar aan. Voor elke techniek bestonden speciale kwasten: bij voorbeeld zinkwitkwasten, tamponneerborstels en kwasten voor houtimitaties.

▼ Prijscouranten van omstreeks 1900. Penselen en kwasten waren er in allerlei soorten en maten.

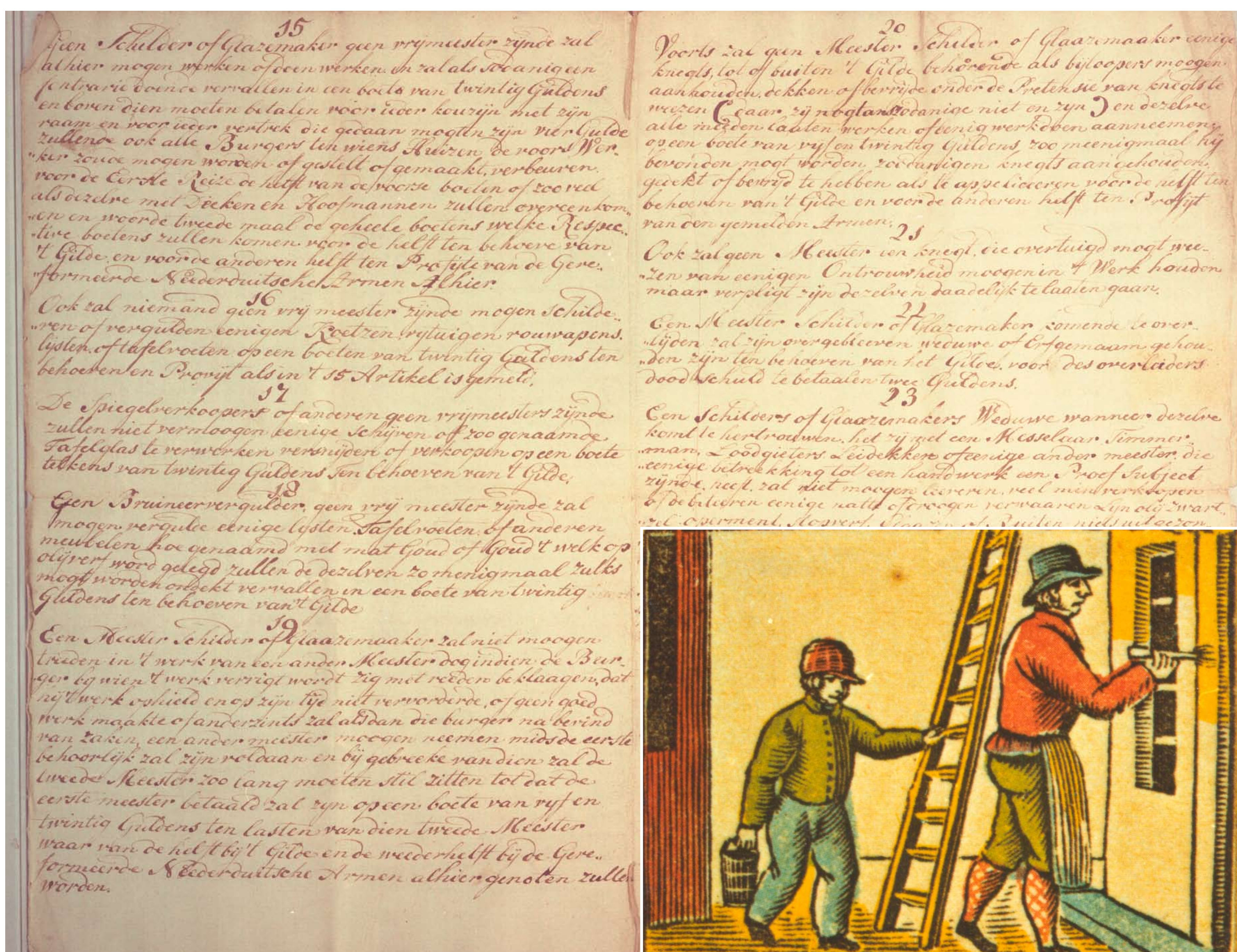

LEERLING, GEZEL EN MEESTER

Het schilderen was in de 19de eeuw een veelzijdig ambacht. De schilder moest een keur van technieken beheersen. Een goede opleiding was daarbij een eerste vereiste. Voor 1800, ten tijde van de gilden, werd het vak geleerd bij de schilder in de werkplaats. Het gilde stelde regels vast voor de opleiding van leerlingschilders. Een leerling kon na enkele jaren worden bevorderd tot gezel.

Bij voldoende aanleg mocht de gezel ter afsluiting van zijn opleiding een examenopdracht maken, het zogenaamde meesterstuk. Aan de hand daarvan besliste het gilde of hem het meesterschap werd toegekend. De schilder mocht dan een eigen werkplaats beginnen. Op die manier kon het gilde de kwaliteit van het ambacht handhaven.

▼ In de 17de eeuw kregen Haagse schilders, die tot het Sint Lucasgilde toetraden, deze gildekaart uitgereikt.

Een meesterschilder en zijn leerling op een centsprent uit de 19de eeuw. ▶

Alle gebouwen kan ik verwen
Niemand kan mijn kunste derven.
Je mets en couleur toutes les maisons
Qui sans cela auraient l'air de prisons.

AMBACHTS- EN SCHILDERSSCHOLEN

Na de Franse Revolutie werden de gilden in 1798 opgeheven. Voor veel beroepen betekende dit het einde van de vakopleiding, zo ook voor schilders. Toen dit besef doordrong, werden rond 1860 de eerste ambachtsscholen opgericht. De ambachtsschool 'Concordia Inter Nos' in Amsterdam begon in 1873 als eerste met een vakopleiding voor schilders.

In verschillende plaatsen verrezen particuliere schildersscholen, waar wintercursussen werden gegeven. In 1922 werd in Utrecht een landelijke opleiding, de Nationale Schildersschool gevestigd. Wie deze school met goed gevolg doorliep, kreeg het diploma meesterschilder.

▼ Een brochure uit 1923 van de Nationale Schildersschool in Utrecht.

Een klas van de Haagse Schildersschool in 1915 ▶

TECHNIEKEN

Het schildersberoep kende in de 19de eeuw een groot aantal vakonderdelen. Leerlingschilders werden naast het schilderen tijdens hun opleiding onderwezen in deze vaardigheden: glassnijden en zetten, decoreren, vergulden, hout- en marmerimitaties maken, letterschilderen en soms ook behangen.

Een veelheid van werkzaamheden, die een uitgebreide materialenkennis en de beheersing van vele technieken vereiste. Oefenen was hierbij het devies. Voorbeeldboeken waren een belangrijk hulpmiddel.

▼ Het personeel van de firma Van Groeningen in 1910, nadat het de rijwielstalling bij het station van Leiden een opknappbeurt heeft gegeven.

Schilders Admiraal en Noordwijk. ▶

DECORATIESCHILDEREN

Het schilderen van decoraties en versieringen was één van de moeilijkste vakonderdelen, die een leerlingschilder in de 19de eeuw moest leren. Opdrachten voor decoratiewerk kreeg de schilder voornamelijk van winkeliers, kerkbesturen en gegoede burgers.

De cliënt kon uit voorbeeldboeken motieven kiezen. Deze werden door de schilder aangebracht met reliëfrollers en sjablonen, die hij zelf uitsneed of kant en klaar kocht. De verf werd met een tamponneerkwast op de ondergrond aangebracht en daarna met een fijn penseel afgewerkt. Op deze manier konden motieven naar behoefte worden herhaald. Eenvoudige decoraties zoals biezen op deuren trok de schilder geheel uit de hand.

▼ Ontwerp paneelversiering uit 1899.

Voorbeeld van een deurversiering door P. de Jong, 1901. ▶

HOUT- EN MARMERIMITATIES

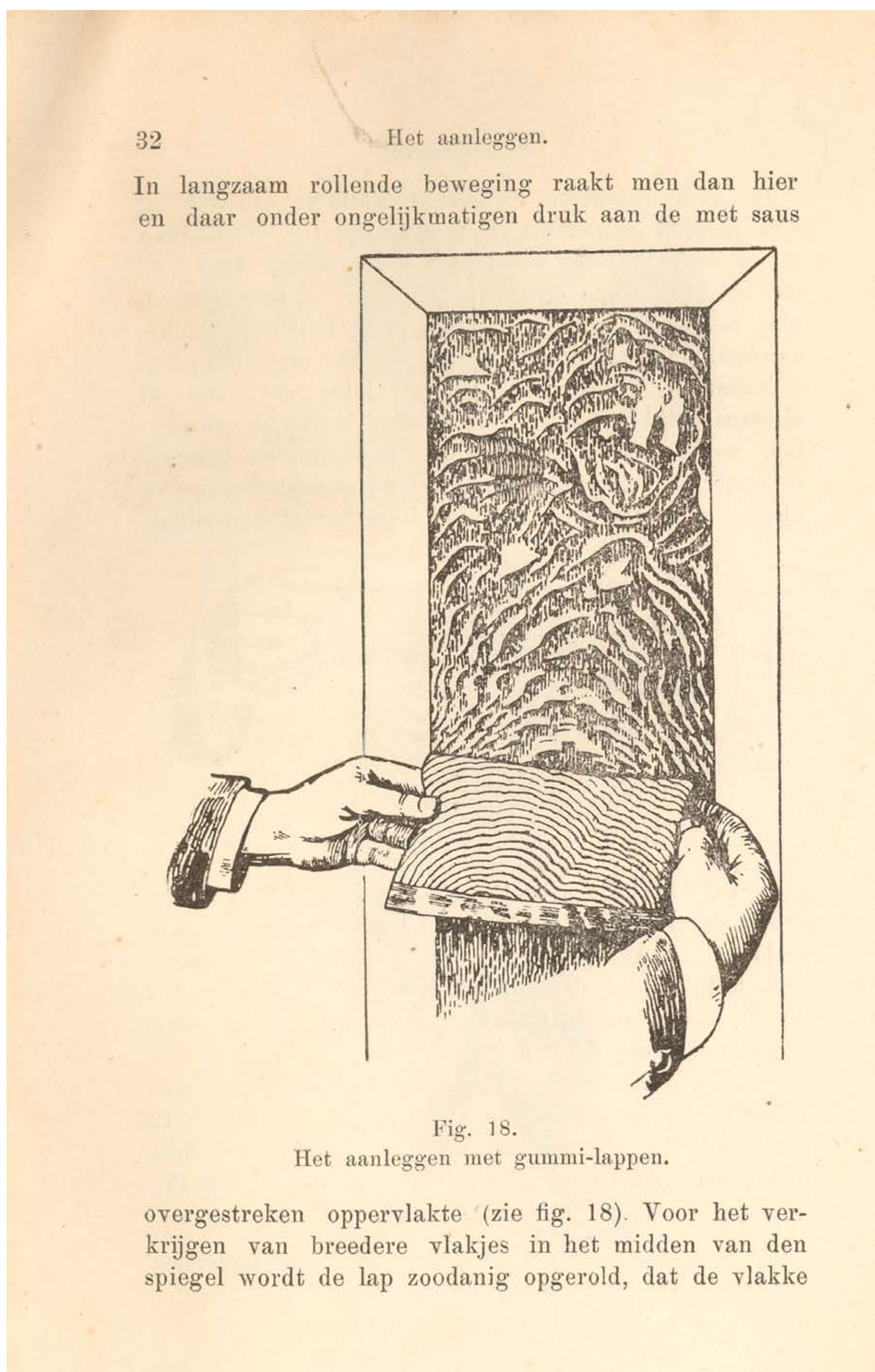
Het maken van hout- en marmerimitaties gaf de schilder in de 19de eeuw veel emplooi. De schilder werd ingehuurd om een houten schoorsteenmantel een marmeren uiterlijk te geven of een kerkbank van eenvoudig vurenhout te veranderen in een dure van eikenhout. Sommige schilders hadden voor hun klanten een stalenboek met hout- en marmernabootsingen van eigen hand.

Het zogenaamde 'houten' en 'marmeren' werd op schildersscholen onderwezen, maar kon ook uit de boeken worden geleerd. In zijn 'Handboek voor den Schilder' uit 1880 liet P. van den Burg zien welke gereedschappen voor hout- en marmerimitatie nodig zijn, zoals spalters en stalen en leren kammen. Soms werd gebruik gemaakt van sjablonen of rubberen reliëfs.

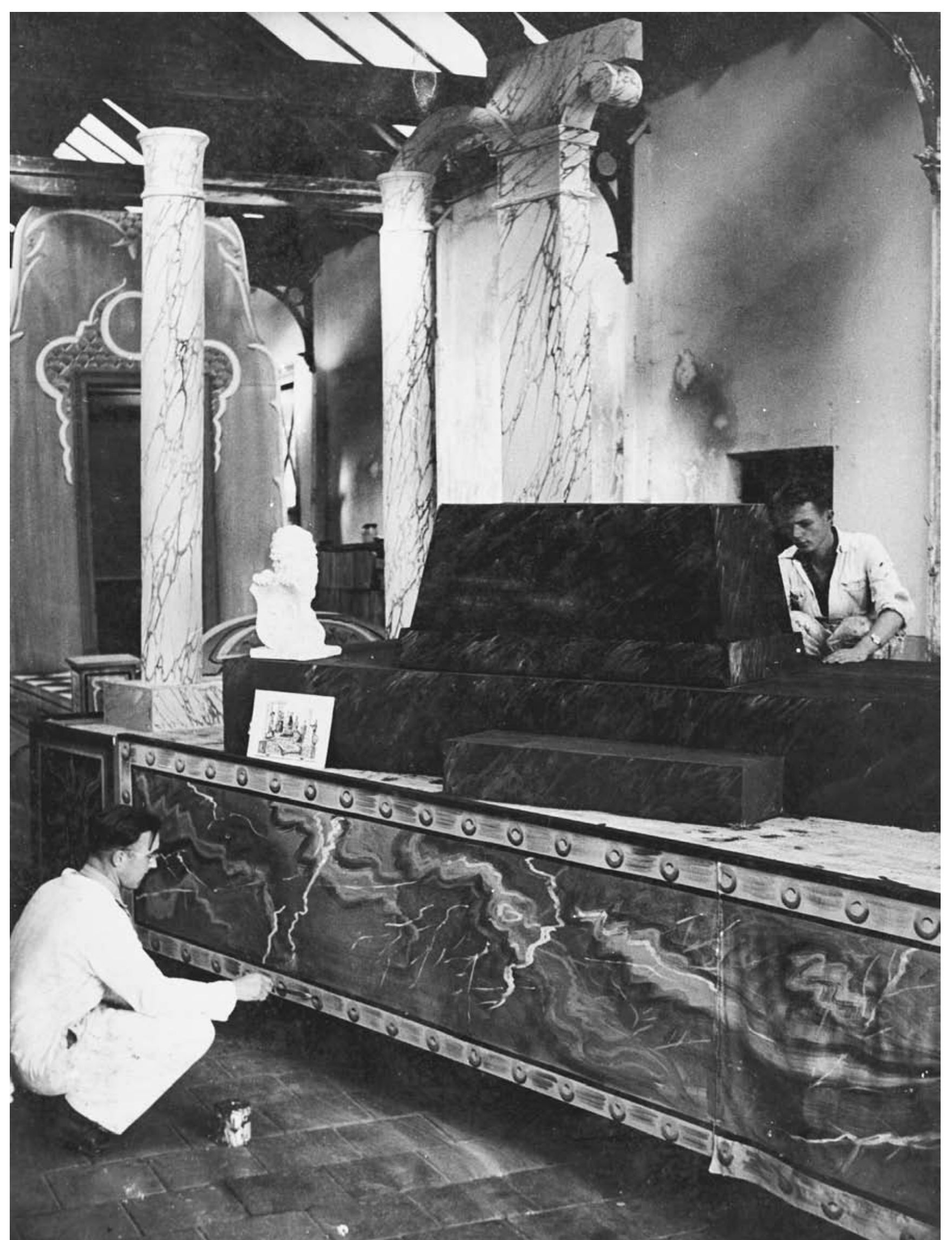
De gemarmerde schoorsteen van een woonhuis uit Zwaag in het Buitenmuseum. ▶

▼ Een bladzijde uit 'Het Handboek voor het hout- en marmerschilderen' van C.P. van Hoek uit 1913.

Twee schilders tijdens het marmeren van een decorstuk. ▶

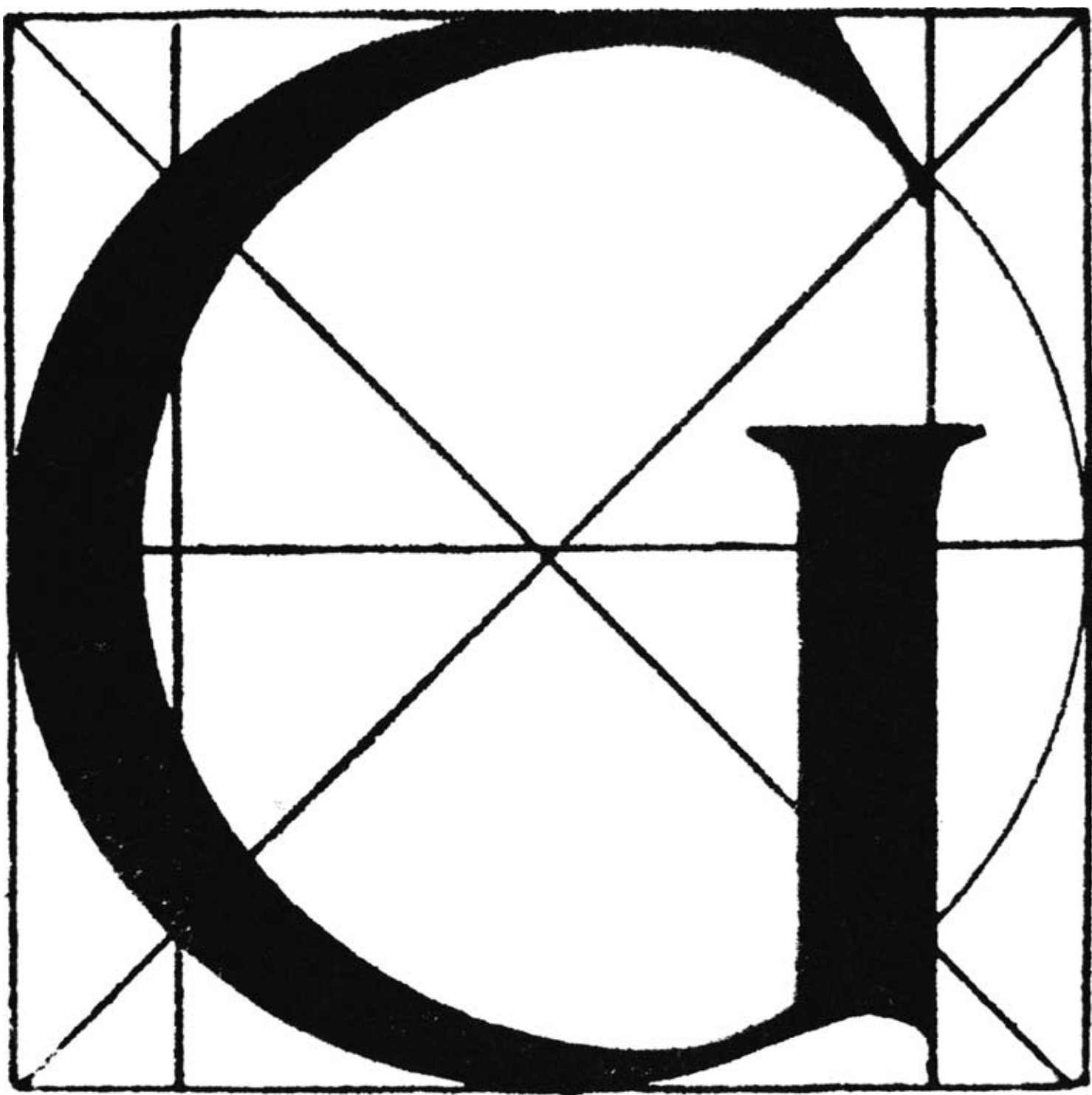

LETTERSCHILDREN

Een speciale vaardigheid van de 19de eeuwse schilder was het letterschilderen. Opschriften op werkplaatsen en winkels werden met de hand geschilderd. Vaak beschikten schilders over letterboeken, waaruit de opdrachtgever een lettertype kon kiezen.

Deze letterboeken dienden de schilder tevens tot voorbeeld bij het schilderen van het opschrift. Sommige schilders ontwierpen zelf lettervormen. Voor elk lettertype werden speciale penselen gebruikt. Meestal waren dat penselen met lange haren en een scherpe punt.

▼ Met hulplijnen werden letters geconstrueerd

Sjablonen en voorbeeldboeken waren belangrijke hulpmiddelen bij het letterschilderen. ▼

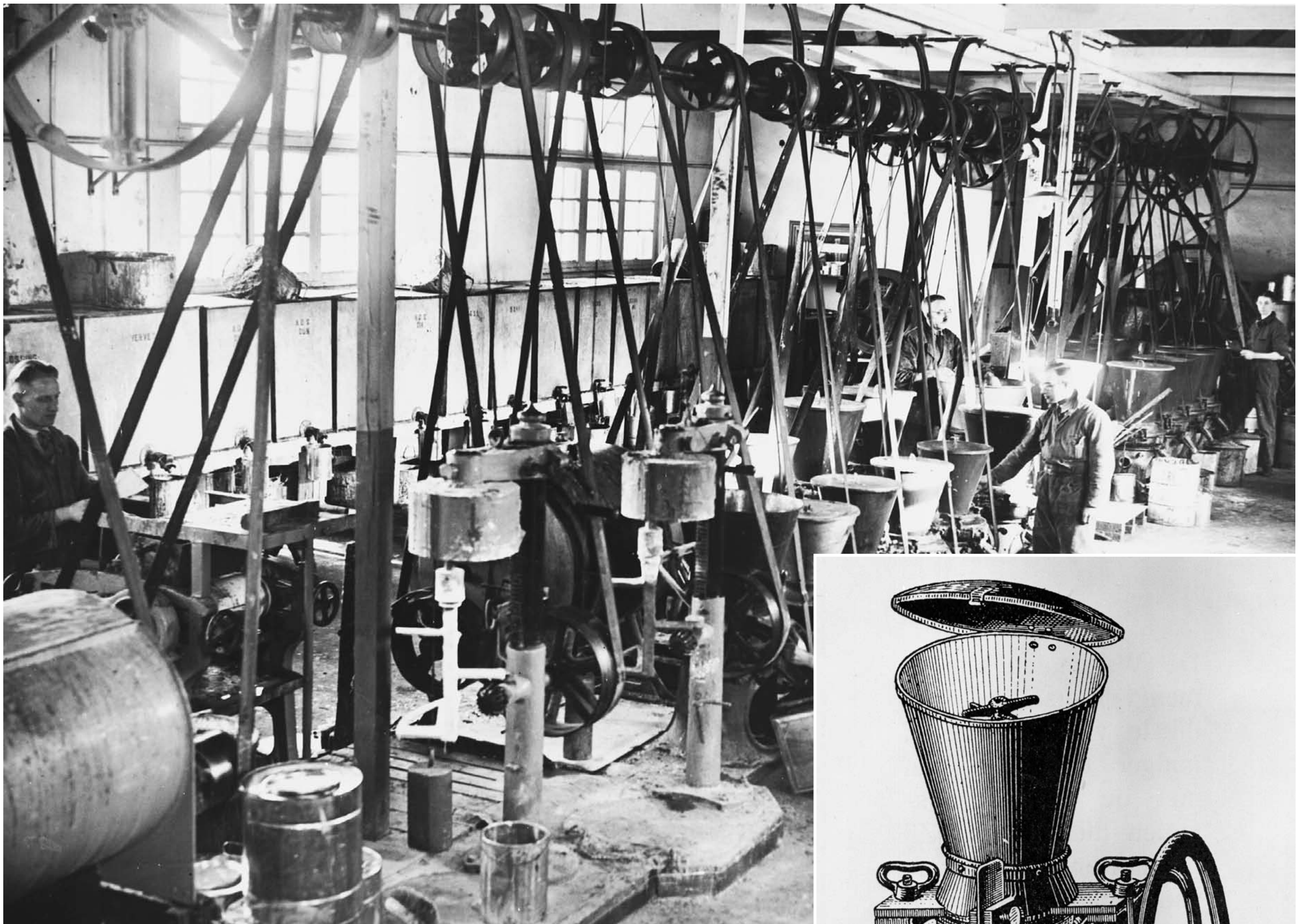

DE VERFMOLEN

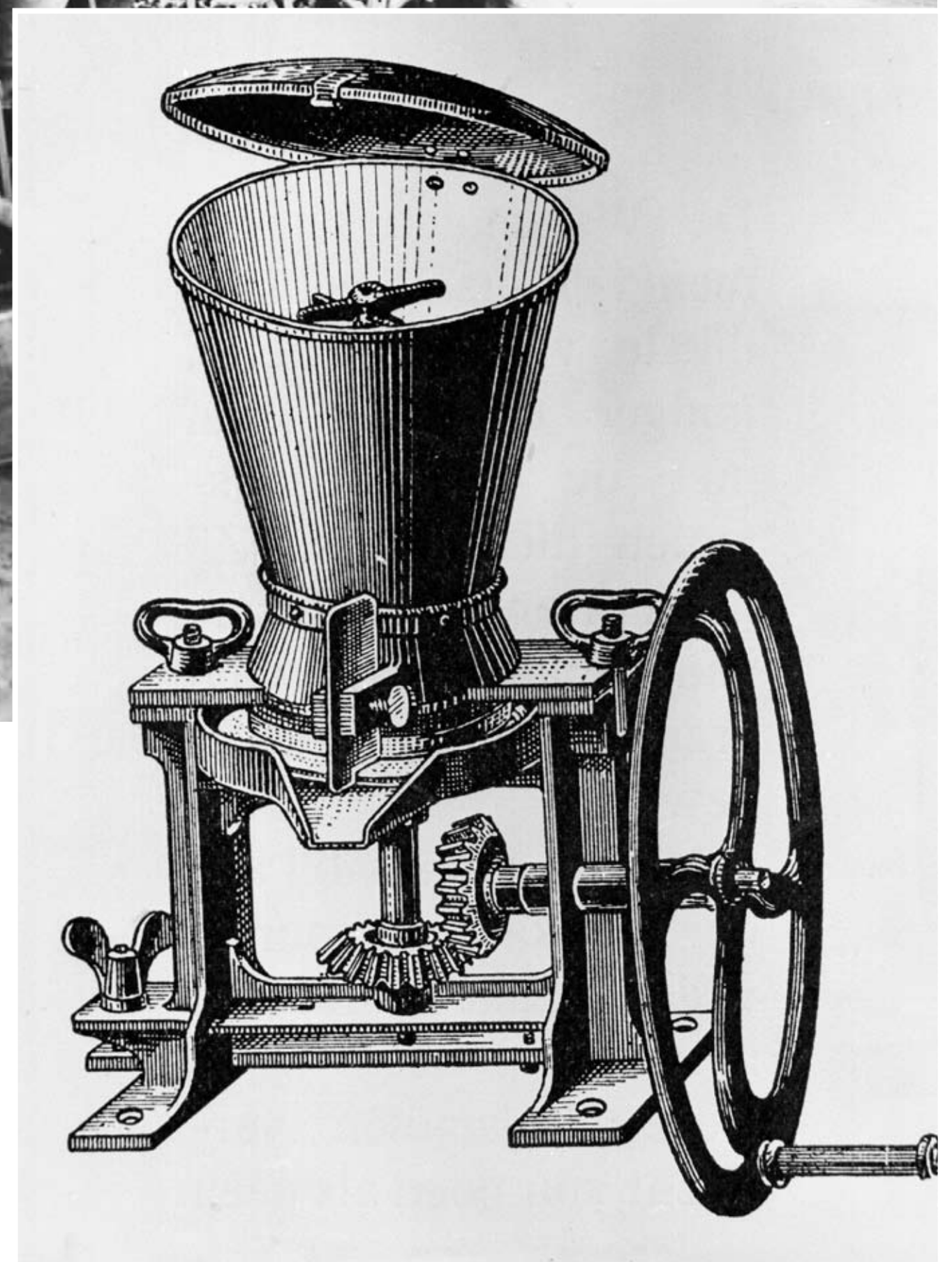
Omstreeks 1860 kwam de verfmolen in gebruik, waardoor het bereiden van verf sterk werd vereenvoudigd. Het pigment werd met lijnolie vermalen tot verfpasta door een draaischijf, die met een slinger of vliegwiel werd aangedreven. Met dit gietijzeren toestel konden grotere hoeveelheden verf worden bereid.

Sinds het begin van de 20ste eeuw maakte een constructie van aan elkaar gekoppelde molens het mogelijk twee kleuren tegelijk te malen. Door aansluiting op een motor kon zo'n molen de verf machinaal bereiden. Daarmee kwam een einde aan het handwerk. In de eerste helft van de 20ste eeuw namen fabrieken de productie van verf ter hand. De verf werd er bereid met machinaal aangedreven verfwalsen en grote stookinstallaties. Synthetische stoffen vervingen de natuurlijke grondstoffen als lijnolie en natuurhars.

▼ De verffabriek van Sikkens in de jaren dertig van de 20ste eeuw.

Verfmolens werden aangedreven door een slinger of een vliegwiel. ▶

VERGULDEN

Vergulden is het met bladgoud of goudpoeder bedekken van een ondergrond. Bladgoud wordt gemaakt door kleine stukjes goud te pletten tot een dikte van 1/10.000 mm. De blaadjes bladgoud zijn 85 x 85mm of 80 x 80 mm en kunnen tussen dun papier of op vloeipapier worden verpakt. Ook maakt men rollen vast bladgoud op dun papier van 20 meter lengte en in breedtes van 3 tot 10 mm.

De verwerking berust op het aanbrengen van een kleeflaagje, mixtion, op de ondergrond waarop het blaadje goud wordt geplakt. Poliment vergulden is een techniek die uitsluitend binnen wordt toegepast, op hout of stucwerk en gipsen beelden en is te vergelijken met massief goud. Het opgebrachte goud wordt met een agaatsteen gepolijst. De Egyptenaren kenden deze methode reeds.

▼ Schilder Pieter Wokke bezig met het vergulden van een ornament.

